

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЧАКАЙ ВУЧ КХЪЕНВА?

ТАРИХДИН ГЕЛЕ АВАЗ

Къафкъаздин Албаниядин машгур тарихчи Мовсес Къакъанкъатвацци вичин «Агъвандин тарих» ктабда кхъизвайвал, 330-йисуз лезгийрин чилерал пак тир Григориса христиан дин теблигъзавай ва ада гъа йисуз чехи Цри (Цахур) шегъерда килиса кардик кутунай. Чкадин агъалияр иниз ибадат ийиз къвезвай.

***

Сифте яз арабрин къушунри Салман ибн Рабаи, гуьгъуьнлай Абдурагъман ибн Рабаи, Сураки ибн Амри, Абдаллагъ Гъабиб Маслама хътин сердерар къиле аваз лезгийрин улкъведал вегъенай. Амма абурувай чпихъ галаз женг чугур лезгийрин хура акъвазиз хъаначир ва арабар гзаф аскерар квадарна къулухъ элкъвенай. Араб тарихчийри кхъизвайвал, гуьгъуьнлай - клуьд йис алаатайла халиф Омаран ва Османан эмирдалди арабрин чехи къушунри вадра лезгийрал ва Дагъустандин маса халкъарал гъужумнай. (Килиг: Шихсаидов Р.А. Очерки истории, источниковедения, археографии средневекового Дагестана. Махачкала, 2008, с. 36).

***

Чи машгур тарихчийрикай М.С.Гъажиева ва Р.А.Шихсаидова «Дербетнамедин» гъакъиндай гайи малуматда къалурнавайвал, дуьньядин виридалайни къадим араб кхъинрикай сад лезги чилерал жагъанва. И кхъинар 792 - йисаз талукъбур я.

***

XI виш йисан эвелра машгур лезги тарихчи Шейх Маммус ал-Лезги ад-Дербендиди «Тарих ал-Баб» твар ганвай тарихдин хроника кхъенва.

***

Новгороддин IV летописдай малум жезвайвал, 1032 – йисуз урусри, аланри ва сарирри (кеферпатан Дагъустандин халкъ) чехи къушунар туклуьрна лезгийрин басрух ганай. Лезгийри абурухъ галаз эхирдал къван женг чугунай. Чапхунчийри чи гзаф агъалияр кукварнай ва цудралди шегъерарни хуьрер барбатнаи.

***

XI виш йисан эхирра ва XII виш йисан эвелра лезги тарихчи Абубекр Мегъамед ал-Лезги ад-Дербендиди «Дербетнаме» твар ганвай про-тограф къелемдиз къчунай.

***

IX-XIII виш йисара араб тарихчийрикай ал-Истагъриди, Ибн Гъаукала, Баламиди, Идриса ва Йакъута чпин эсерра лезгийри гъасилзавай магъутдин пекер ва яргакъар неинки Къафкъаздиз, гъаки вири Иракъдиз, Кермандиз, Хорасандизни сейли тирди къалурнава.

***

Арабрин машгур сиягъатчи Ибн Батутта (1303-1377) сифте яз Къизил Ордадин Сарай Берке шегъерда рагъэкъечдай патан вири улкъвейриз-сейли хъайи машгур лезги алим Седреддин Сулейман ал-Лезгидикай малумат ганай.

***

1130 - йисуз Дербентдиз атай Испаниядин араб Абу Гъамид ал-Гарнатиди Лезгистандин шегъеррикай, хуьрерикай, чалакай ва араб чалай чи чалаз элкъуьрнавай эсеррикай гегъеншдиз малуматар ганай.

***

Машгур тарихчи З.В.Удальцова вичин «Древняя Русь - зона встречи цивилизаций» эсерда кхъенвайвал, XII виш йисан сифте къилера Европададин савдагарар Лезгистандиз атанай ва гъа чалавай лезгийринни Европададин агъалийрин арада алишвериш гатуннай.

***

Араб тарихчийрикай сифте яз Абу Али Мугъаммад ибн Мугъаммад Баламиди (974 - йисуз дуьнья дегъишарна) вичин эсерра лезги фольклордай мисалар гъанва. Ам саманид гъакимрикай Абдалмаликан ва I Мансуран везир хъанай.

***

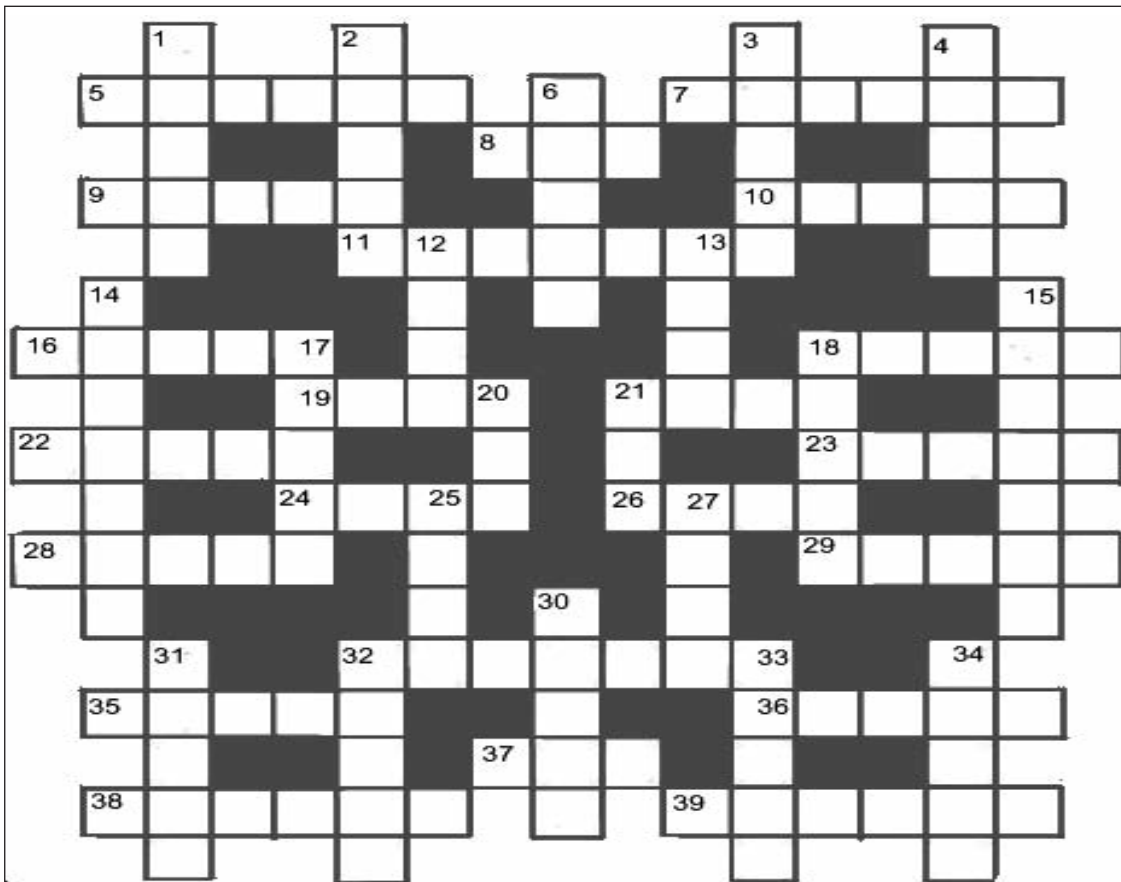
XIII-XIV виш йисара Италиядин савдагарри лезгийривай ипекдин ва къизилдин парчаяр къачуна тухузвай. Генуядинни Венециядин савдагарар лезгийрин улкъведиз генани фад-фад къведай. Ики тирди абуру 1351 - йисуз туклуьрай аноним картадай, 1375 - йисуз арадал гъайи «Каталондин атласдай» ва Пиццигани стхайри 1367 - йисуз чугур картадайни чир жезва.

М.МЕЛИКМАМЕДОВ

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНАЙ...

- Хайи члалан къадир хъухъ.
- Хайи члалан тгеам масад я.
- Хайи члалакай ягъанатдай кас иеси къадай кициз ухшар я.
- Чал халкъдин девлет я.
- Дидед члал виридалайни ширин я.
- Дидед члал тийижир инсан чехи бахтуникай магърум я.
- Дидед члал эбеди япара авай лайлай я.
- Дидед члал клан хъухъ.
- Хайи члал хъун къегъалвал я.
- Жуван члал усалармир.
- Чал хвейиди члалани хуьда.
- Жуван члалан таъсиб чугу.
- Чал тийижирдаз дидени чир жеч.
- Хайи члал инсандин къуват я.
- Чал инсандин дамах я.
- Чал хвейида элни хуьда.
- Жуван члалак рехне кутамир.
- Чал рахайла иер я.
- Хайи члалав къведай нямет авач.

Кроссворд

Дуьз цларара: 5. Халкъдиз негъ хъанвай хаин кас. 7. Йигарар гатадай майдан. 8. Цел жедай, уьрдегдин жинсинин къуш. 9. Адан шикил СССР-дин гербинал ала. 10. Москвадин машгур куьчедин твар. 11. Зиянкар инсан. 16. Балугъдин шараг. 18. Урусри ам пулунилай багъа я лугъуда. 19. Таран цийи хел, цуьрц. 21. Къарникъуздин са жуьре. 22. Чехи клурт. 23. Явалал квай эдебсуз инсан. 24. Меркез Багдад тир гъукумат. 26. Гъамбар. 28. Душмандин далу пата чинебан крар ахтармишдайди. 29. Къиблепатан Дагъустандин са район. 32. Къатма-къариш. 35. Халичадин са жуьре. 36. Къалмакъал. 37. Магъсулдин са жуьре. 38. Килисадин къене кешиш жедай асул къилин чка. 39. «Вешрешар» къаравилидин къилин игит.

Тик цларара: 1. Лезги члалан группадина са члал. 2. Эрчи ваъ... 3. Тамун вак. 4. Шегъердин са мягъле. 6. Лезги члалан алим Талибован твар. 12. Яцлу ва яргъи кларас. 13. «Таж-Магъал» мавзолейдин патав гвай Индиядин шегъер. 14. Балклан ишлемишун патал тадарак. 15. Манияр тамамарзавайди. 17. Шейтлан. 18. Вакъиа, агъвалат. 20. Хъуьтуьл йис. 21. Бинесуз ихтилат. 25. Тамарзу тир кар. 27. Чуру хъач, эчел. 30. Бедендин са чка. 31. Диндин рекъай эмир гудай кас. 32. Велик девирда табагъ тавур хамуникай гъазурзавай чекме. 33. Йиртижи ири гъайван. 34. Металл цурурайла ва са бязи затлар кайила амуькдай къван хътинди.

Туклуьрайди :
Куругъли ФЕРЗАЛИЕВ